

ZBIÓR
ARTYKUŁÓW NAUKOWYCH

СБОРНИК
НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

FILOLOGIA,
LITERATURA, SOCJOLO-
GIA I KULTUROZNAWSTWO.
AKTUALNE NAUKOWE PROBLEMY.
ROZPATRZENIE, DECYZJA, PRAKTYKA

ФИЛОЛОГИЯ, СОЦИОЛОГИЯ
И КУЛЬТУРОЛОГИЯ.
АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ПРОБЛЕМЫ.
РАССМОТРЕНИЕ, РЕШЕНИЕ,
ПРАКТИКА.

Gdańsk

Гданьск

30.03.2016 - 31.03.2016

30.03.2016 - 31.03.2016

U.D.C. 316+8.2+8.1.1.1.1.1 +8.0.1.8+082

B.B.C. 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Zbiór artykułów naukowych.

Z 40 Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej " Filologia, literatura, socjologia i kulturoznawstwo. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka. " (30.03.2016 - 31.03.2016) - Warszawa:

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. - 80 str.

ISBN: 978-83-65207-79-1

Wszelkie prawa zastrzeżone. Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane. Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów. Pisownia oryginalna jest zachowana. Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour». Obowiązkowym jest odniesienie do zbioru.

nakład: 50 egz.

"Diamond trading tour" © Warszawa 2016

ISBN: 978-83-65207-79-1

ЗМІЙ ЯК ЗООМОРФНИЙ СИМВОЛ, ВІДОБРАЖЕНИЙ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ МУДРОСТІ

Ключові слова: символ, фольклор, зооморфний символ, казка, змій.

Keywords: a symbol, folklore, a zoomorphic symbol, fairy-tale, snake.

Яскравим відображенням світорозуміння та світосприйняття українсько-го народу є низка національних символів, завдяки яким відбувається творення національно-культурної картини світу. Зацікавленість дослідників зооморфними символами дає можливість осягнути шлях та етапи розвитку етносвітогляду від міфологічного уявлення до сучасної трансформації його у художні образи та підкреслює **актуальність** теми.

Для з'ясування специфіки характеру українського народу, його давніх світоглядів, способу мислення, етичних навичок, особливостей суспільної організації та економічного господарювання виняткову вагу має фольклор [1, 45]. Саме в ньому найбільш показово ілюстровані міфопоетичні елементи народної мудрості, які знайшли своє вираження у низці фольклорних жанрів. Вони наявні у символах і є своєрідними лексичними константами, в яких закріплено багатовіковий досвід українського народу. М. Дмитренко вважає, що **символіка** – це поняття загальнолюдське, національно-специфічне та етногенетичне. Дослідження останнього аспекту символіки, на думку науковця, постає актуальним, особливо щодо всебічного вивчення первісної символічної системи та її еволюції у генетично архаїчних тисячолітніх етносів, якою є й українська система символічного відображення світу [6, 7].

Питання про природу символу, механізми його виникнення і функції розглядали у своїх працях видатні дослідники та вчені: О. Афанасьєв, О. Веселовський, М. Костомаров, О. Потебня, Н. Арутюнова, М. Дмитренко, С. Єрмоленко, В. Кононенко, Т. Космеда, Г. Микитів, Л. Пустовіт, Л. Савченко, В. Сиротіна, М. Філон та інші. Зооморфні образи і символи вивчали І. Міськов, О. Потапенко, В. Куйбіда, В. Пономаренко, Н. Стаценко, А. Снігирьова, О. Левчук, І. Січкарь, І. Гончаренко, Н. Пастух тощо.

Н. Пастух дотримується думки, що тварини – це найуніверсальніші учасники образної системи фольклору, які мають динамічний характер щодо кольору і форми [5, 115]. У зв'язку з цим особливої уваги набуває дослідження образів тварин як виразників традиційного символічного значення.

Метою статті є з'ясування символічного значення народної мудрості, яка знайшла своє відображення в образі змія. Дослідження побудовано на фольклорних матеріалах.

У світовій міфології змій є одним із найбільш символічних образів, наділений протилежними значеннями: з одного боку, він уособлює родючість, землю, воду, дощ, а з іншого – вогонь (особливо небесний), домашнє вогнище, а також чоловіче

запліднювальне начало. Народна уява та еволюція суспільства невинно впливали на символіку змія та змінювали її.

В уявленні багатьох народів світу (Африка, Південна Азія, Середня Азія, Південна Туркменія, Австралія, Океанія тощо) змій виступав охоронцем джерел та водоймищ, а в деяких африканських племенах вірили, що від священного змія, який живе в річці залежить рівень води в ній. Давньоіндійський світовий змій (Шеша) уявлявся як той, хто тримає на собі землю. Якщо в архаїчній міфології роль змія, з'єднуючого небо й землю частіше всього подвійна (він одночасно добродійний і небезпечний), то в розвинених міфологічних системах (де змій часто має риси дракона) вона негативна, він символізував підземний, потойбічний світ [3, 468-471]. У сербських повір'ях змій часто позитивний персонаж, захисник свого роду, герой, який перемагає демонів непогоди, забезпечуючи, як і духи предків, гарну погоду і врожай. За своєю святістю він не поступається самому Богу та святим угодникам. Від змія жінки народжували легендарних героїв та богатирів [9, 260].

В українських повір'ях **змій** – це і творець світу, й уособлення стихій, і дух місцевості, й захисник, і втілення нечистої сили, і володар вод та підземного вогню. У тісному зв'язку з символом змія постає вогонь – символ духовної енергії; перетворення і переродження; руйнівної і водночас народжуючої сили; кохання; плодючості; багатства, щастя, сімейного добробуту; сонця; зв'язку з небесним світом; роду; сили; очищення від зла; бога; потойбічного світу [6, 47]. Їхні символічні значення тісно переплітаються. Таким чином, можна сказати, що це слугувало причиною появи в народній уяві вогненного змія, «... який вночі літає в будинки до самотніх жінок, живе з ними чи ссе груди, а коли закінчиться молоко ссе кров, в результаті чого жінка швидко сохне, жовтіє та помирає. Жінка може народити від змія, але така дитина не довго житиме та помирає або народиться мертвою. Вважалося також, що від змія у жінки можуть народитися гадюченята (одразу по дванадцять), які до смерті зассуть матір. Позбутися його можна якщо жінка якомога скоріше поверне на місце взяту нею річ, в яку перетворився змій; перехрестить крила змія, зняті їм перед тим як увійти в дім; перевернути всі речі ногою в скрині тощо» [9, 259-260].

Символічність змія знайшла своє втілення також і у фольклористиці українського народу. Давньоруські билинні сюжети на цю тему, так само, як і християнізовані легенди, є трансформацією первісних міфів творення. Сюди ж можуть належати й казки, в яких разом зі смертю дракона руйнується його царство чи палац, що знаменує перемогу світла над темрявою, добра над злом, космосу над хаосом [7, 144]. Беручи до уваги дослідження В. Проппа, виділяємо чотири типи казкових зміїв: змій-викрадач («Три царства: золоте, та срібне мідне», «Кашеєва смерть в яйці», «Чоловік шукає зниклу чи викрадену жінку», «Покотигорошко»), змій-поборник («Казка про двох братів»), змій – охоронець кордонів або порушник кордонів («Бій на калиновому мості») і змій-пожирач («Чорт – змій і запродані діти»).

Замовляння, за визначенням П. Богатирьова, це словесна формула, яка має репутацію невідворотного засобу для досягнення певних результатів. Здавна замовляння були пов'язані з уявленнями про магічну силу і дію слова на стихійні, ворожі людям явища природи і первісно поєднувались з різними обрядами [2, 213]. М. Москаленко у своїй праці «Українські замовляння» зазначає, що змій – по-перше, володар нижнього царства, зі своїм почтом, військом і незліченними служниками; по-друге,

він володар усякої хвороби й пристрасті; по-третє, натурально пов'язаний із водною та вогняною стихіями [8, 215].

Давні люди по-різному уявляли світ: крона світового дерева – це небесна сфера, стовбур – земний світ, коріння – підземні глибини. Змій зазвичай гніздиться під коренем і символізує підземний світ. Місце змія на світовому дереві може змінюватися. У замовлянні від зубного болю сказано: «Пресвятая Богородиця, просим собі в поміч. На Осіянськім морі стоїть дуб, а в тім дубі Ярослав Лазуревич. Ярослав Лазуревич, не будеш ти свого гаду збирати, із жовтої кості зуба вини мати – польової, медової, трав'яної, болотяної – поб'є тебе день Середа. Амінь» [7, 146-147].

Як символ трагічного знамення, образ змія подається об'єктивно, з точки зору його природної зовнішності, але фантастичними та нереальними є умови його вияву: «Було знамення за Дніпром у Київській волості: летів по небі до землі немов круг вогненний, і осталося по сліду його знамення у вигляді змія великого, і стояло воно в небі в денну годину, і розійшлося» [4, 196].

Таким чином, образ змія, як відображення народної мудрості, має низку символічних (наділений усією органічністю міфу і невичерпною багатозначністю образу) значень. У світовій міфології він є символом родючості, дощу, охоронцем водоймищ, захисником свого роду, чоловічого начала. В українському фольклорі цей образ постає: в народних казках – виразником негативної сили, відбувається символічна перемога добра (вершника) над злом (змием), світла над темрявою, космосу над хаосом; у замовляннях – змії є володарем нижнього царства, усякої хвороби, водної та вогняної стихії.

Література

1. Андреева Т. Відображення українським фольклором ініціативних випробувань (на матеріалі чарівної казки) // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2007. – Вип. 18. – С. 45-48.
2. Бостан Г., Зварич І. Замовляння // Лексикон загального та порівняльного літературознавства / Буковин. центр гуманіт. дослідж.; [за ред.: А. Р. Волкова (голова), О. В. Бойченко, І. М. Зварич та ін.]. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 634 с.
3. Иванов В. В. Змей // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х томах. / Гл. ред. С. А. Токарев. – М.: Сов. Энциклопедия, 1991. – Т.1: А–К. – 671 с. с ил.
4. Літопис Руський / переклад за Іпатським списком Л. Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – 614 с.
5. Пастух Н. Феномен зоологізму у міфології та культурі (теоретичний аспект) // 3 його духа печаттю... Збірник наукових праць на пошану Івана Денисюка: У 2 т. Львів, 2001. – Т.2.
6. Словник символів культури України / за ред. В. П. Коцюби, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.
7. Сто найвідоміших образів української міфології / за ред. О. Таланчук. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.
8. Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко; Авт. передм. М. О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.
9. Шапарова Н. С. Краткая энциклопедия славянской мифологии. – М., 2001. – 624 с.